

12. LA LLENGUA D'ESCOLARITZACIÓ I L'ENSENYAMENT PROFESSIONAL

12.1. JUSTIFICACIÓ

Tot i que, com passa massa vegades, la llengua no apareix en els estudis sobre un tema educatiu dels països de parla catalana, creiem que no hem d'oblidar aquesta qüestió, encara que la formació professional, com hem dit, no hagi interessat massa la població dels Països Catalans, en aquest cas, especialment la del Principat; amb tot, el problema de la llengua d'escolarització, al nostre entendre, no es pot considerar una qüestió menor, per la qual cosa, som del parer que val la pena dedicar-hi un capítol, si més no, per plantejar una sèrie de qüestions que caldria estudiar amb més deteniment, especialment a partir de fonts locals.

Malgrat que fem referència a alguns esdeveniments esporàdics de finals del segle XVII i principis del segle XVIII relacionats amb el món tecnicoprofessional, en realitat aquest estudi comença cronològicament a partir de la segona meitat del segle XVIII, quan, precisament, podem parlar de les primeres mesures o indicacions que fan referència a la prohibició a les aules de la utilització de la llengua catalana, normes que es deixen sentir fins i tot en l'ensenyament tecnicoprofessional.

12.2. LA SITUACIÓ I LA REPRESSIÓ DE LA LLENGUA CATALANA A L'ENSENYAMENT TECNICOPROFESSIONAL DES DE L'ESTABLIMENT DE L'ESCOLA DE NÀUTICA DE LA JUNTA DE COMERÇ FINS A LA CREACIÓ DE L'ESTRUCTURA ESTATAL D'ENSENYAMENT TÈCNIC

12.2.1. DE LA CREACIÓ DE LES PRIMERES ESCOLES DE LA JUNTA DE COMERÇ A LA GUERRA DEL FRANCÈS

No cal insistir en els canvis que es plantegen legalment, en la seva incidència en l'educació, a partir de l'ocupació del Principat per les tropes francocastellanes, simbolitzades amb l'entrada a Barcelona l'11 de setembre de 1714, i de la resistència a la castellanització, sobretot a l'escola de primeres lletres, aspectes prou estudiats.⁵⁰⁷ La política de castellanització lenta i efectiva que havia portat a terme l'Administració, des del Decret de Nova Planta de 1716, permetia, al cap de cinquanta anys, la promulgació de la cèdula reial de Carles III del 23 de juny de 1768, que prescrivia que l'escolarització s'havia de fer exclusivament en castellà.⁵⁰⁸ D'altra banda,

el text de la reial cèdula de 1768 i les posteriors puntualitzacions responien, en realitat, al sentir de les classes dirigents de la monarquia espanyola, amb la particularitat que les concepcions uniformitzadores eren compartides, en línies generals, per bona part de les minories cultes del Principat, del País Valencià i de les Illes amb l'excepció de Menorca.⁵⁰⁹

Com ja hem indicat en més d'una ocasió, a les diferents escoles ja existents es van donar diversos casos de resistència a la castellanització, però quan ens referim a les escoles de la JC, o als intents poc reeixits de les societats econòmiques d'amics del país, centres educatius característics de l'ensenyament tecnicoprofessional d'aquells anys, hem de pensar que es tracta d'escoles de nova creació, en les quals és molt probable que aquest canvi d'idioma pogués resultar més fàcil.

507. Hi ha molta informació sobre la qüestió a Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *La llengua a l'escola: 1714-1939*, p. 28-36.

508. Consulteu *Real Cédula de S. M. a consulta de los señores del Consejo reduciendo el aranzel de los derechos procesales de vellón en toda la Corona de Aragón y para que en todo el reyno se enseñe en la lengua castellana con otras cosas que expresa*, A. D. B. Can., 1768-1771, f. 133, 135v, 136. (T. 195).

509. Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *La llengua a l'escola: 1714-1939*, p. 38.

En aquests establiments docents, almenys oficialment, l'única llengua que es podia utilitzar era la llengua de la monarquia. La imposició del canvi de llengua ja se'ns manifesta en el primer centre educatiu establert per la JC, l'Escola de Nàutica, que en el seu reglament deia textualment:

No hablará el maestro en la escuela ni permitirá que sus alumnos hablen en ella otro idioma que el español.⁵¹⁰

El segon centre creat per la JC, és a dir, l'Escola de Nobles Arts, en el seu reglament intern, s'expressava en termes si fa o no fa idèntics:

No se hablará en la escuela otro idioma que el español, procurándose la más posible cultura.⁵¹¹

Altres reglaments no parlaven de *espanyol* sinó de *castellà*, és a dir, que ja aleshores s'utilitzaven les dues denominacions indistintament.⁵¹² Altrament, la redacció del reglament de l'Escola de Nobles Arts no deixa de ser un xic simptomàtica, en el sentit que l'afirmació sobre la cultura partia de la base que *cultura* i *llengua* calia considerar-les indestruïbles; no hem d'oblidar que determinats sectors de la classe dirigent catalana donaven per morta la nostra llengua com a vehicle cultural modern.⁵¹³

Tornant als reglaments, aquesta qüestió no es limitava a aquestes dues escoles citades, sinó que la majoria de reglaments, per no dir tots, especificaven aquesta qüestió de la llengua. Altrament, el català no es podia parlar ni tan sols en els passadissos.⁵¹⁴ La persecució, o si més no animadversió, envers la nostra llengua la trobem també en gent del país.⁵¹⁵

Un dels casos més emblemàtics del primers temps fou, precisament, el del director de la primera escola, la de Nàutica, Sinibald de Mas, que en les actes

510. Arxiu JC, lligall XXVII, caixa 38 (Ordenança XXIII del 21 de novembre de 1773).

511. Aquest tipus de text es pot trobar a qualsevol dels reglaments de l'Escola de Nobles Arts de la JC. Com és ara els de 1824, 1825, 1828, 1831 i 1841.

512. En el cas del reglament de l'Escola de Nobles Arts és on es manifesta més clarament aquesta dualitat. Observem, doncs, que els termes *castellà* i *espanyol* ja eren controvertits.

513. Són de sobres conegudes les opinions d'un personatge tan simptomàtic com Antoni de Capmany sobre la nostra llengua: «muerta hoy para la República de las letras». Ens sembla, doncs, que no cal insistir en aquest tema.

514. De la lectura dels reglaments citats es desprèn que la unitat d'idioma feia referència a tot el que passava a dins del recinte, però en algun cas es feia també referència específica als passadissos.

515. Cf. Arxiu JC, lligall XVII, caixa 38.

d'acceptació de la matrícula d'un alumne sempre posava el nom de pila en castellà, encara que, en molts casos, tot i que la sol·licitud s'havia d'escriure en castellà, el futur alumne posava el seu nom en la llengua del país.

Hem de pensar que fins pràcticament a la Guerra del Francès, les classes dirigents catalanes col·laboraven estretament en la castellanització cultural i educativa; per una banda, l'aristocràcia estava lligada amb la Corona des de ja feia uns segles, vinculada, doncs, a la llengua de la Cort, i per una altra, la burgesia comercial i la industrial creien que la unificació lingüística era positiva per als seus interessos.⁵¹⁶

Malgrat tot, les propostes d'aquests grups o sectors que coincidien en els objectius no eren, ni molt menys, homogènies en l'estratègia que calia seguir, ni sobretot si havia de ser a curt, mitjà o llarg termini. Sembla que una bona part de tota aquesta gent veia més factibles les polítiques que es fixaven una substitució lingüística a mitjà o llarg termini.

Un dels individus contraris a la política de fets consumats, ben vista per la Cort, era Romà i Rosell, un personatge representatiu de la classe dirigent catalana de la segona meitat del segle XVIII, que, precisament, va treballar molt de temps a la Cancelleria de Valladolid; com intentem mostrar a continuació, creia que no es podien cremar etapes per aconseguir els objectius, que, generalment, eren comuns.

No puede negarse que la diversidad de idioma causa extrañeza, y retarda el enlace. La uniformidad de lengua no puede lograrse sino con el beneficio del tiempo, y por medio de las providencias más suaves, de que tenemos muchos ejemplares. Uno de los medios más aptos para consumir esta obra es la mutua comunicación de las mejores costumbres entre todas las Provincias, supuesto que el Idioma, y las costumbres llegan a formar un enlace para sostenerse mutuamente.⁵¹⁷

Es tracta, per tant, de punts de mira comuns, però que no tenien res a veure amb l'actitud del poble, que en cap moment va abandonar la seva llengua; en aquesta època, convé precisar-ho, la cultura popular, concretament la literatura de canya i fil en català, arreu dels Països Catalans va ser molt rica. El fragment que recollim a continuació és força representatiu de la realitat lingüística de finals del segle XVIII i principis del segle XIX.

516. Cf. Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *La llengua a l'escola: 1714-1939*, p. 43-44.

517. Cf. Francisco ROMÀ Y ROSELL, *Las señales de la felicidad en España y medios para hacerlas efectivas*, p. 307.

Dels coneixements que oralment eren tramesos, el poc que se'n filtra a través de cançons anònimes, refranys, adagis, sermonaris de rectors de poble, no fa sinó abonar la idea d'un patrimoni popular que travessarà intacte els segles de decadència, i en el qual la llengua conservada íntegra i viva, ni tan sols es corromp; la mateixa que parlaran i escriuran mossèn Cinto a la plana de Vic o Marian Aguiló, vuitanta anys més després de la mort de Baldiri Reixac.⁵¹⁸

Sembla evident, per tant, que aquests objectius eren una cosa específica de la classe dirigent, entre la qual es comptaven una bona part dels «ministres» o membres de la JC i, d'una manera especial, en el cas que ens ocupa, el professorat de les escoles, el conjunt dels quals constituïen una petita part, però influent, de la societat catalana de l'època.

Com ja hem pogut veure o intuir, la majoria de la gent desconeixia el castellà i, molt probablement, passava el mateix amb molts dels alumnes de les escoles, que amb prou feines devien entendre les classes dels seus professors. El fet de prohibir la utilització del català als passadissos devia ser una conseqüència de la manca de compliment de la normativa; hom pensava, probablement, que endurint les dites normes s'aconseguiria la finalitat perseguida, ben lluny de la realitat, perquè, passats una colla d'anys, no es notaven canvis excessius.

Una altra qüestió que cal no oblidar és la procedència sociocultural de l'alumnat, que devia variar molt segons les cattedres: no eren igual els alumnes de l'Escola de Nàutica o de les cattedres de Química, Mecànica, Matemàtiques i Física, per exemple, que els que assistien a les classes d'aritmètica, ja que se sap que s'havia publicat algun text en català, atès que, segons sembla, ajudava els alumnes a la comprensió dels problemes.

Fa l'efecte, amb els matisos que vulgueu, que els estudiants procedents dels sectors més benestants tenien més possibilitats de coneixement del castellà. A l'hora de la veritat, tot plegat és un xic fosc, però la documentació interna sobre les cattedres és sempre en castellà.

Malgrat tot, és molt possible que aquest fragment que reproduïm a continuació reflecteixi, almenys en part, la realitat escolar.

Las clases de las escuelas de de la Junta se daban en catalán y al mismo idioma se tradujeron algunas obras de texto, se publicaron una cartilla agrícola y unas normas sobre el cultivo de la granza y en 1816 se editó en catalán y castellano, a

518. Manuel ARDIT, Albert BALCELLS i Núria SALES, *Història dels Països Catalans: Del 1714 al 1975*, vol. I, Barcelona, Edhasa, 1980, p. 46.

todo lujo, un libro explicativo de los trabajos realizados para la realización del canal de Urgel.⁵¹⁹

D'altra banda, tot i que alguns dels il·lustrats que tingueren un paper destacat en els intents de culturalització a diferents llocs de Catalunya eren oriünds de terres de parla castellana, costa creure que en poblacions com Girona, Olot, Tàrraga, Mataró, Vilassar, Arenys..., on hi hagueren escoles tecnicoprofessionals, el castellà fos conegut més enllà d'una petita minoria, generalment els professors, encara que no sempre, i ningú més.⁵²⁰

Abans de tancar aquest paràgraf voldríem recordar que, tot i que la majoria de les classes dirigents havien adoptat el castellà com a llengua de cultura, si més no, entre altres factors, com a mitjà de diferenciació social, aquest mateix grup continuava utilitzant el català col·loquialment.⁵²¹ Com indicava fa uns anys,

els avenços del castellà a nivell oficial, en l'ensenyament universitari i a les escoles de gramàtica, seminaris conciliars i centres docents de la Junta de Comerç o similars [...] no canviaren la tendència dels segles anteriors; el català era encara la llengua real del Principat.⁵²²

12.2.2. DE LA GUERRA DEL FRANCÈS A LA CREACIÓ DE L'ESTRUCTURA ESTATAL D'ENSENYAMENT TÈCNIC

D'acord amb paràmetres de caràcter general, s'ha parlat molt del regionalisme, fonamentalment lingüístic, de la JC a partir del final de la Guerra del Francès, en el període 1814-1820, malgrat que, al nostre entendre, caldria matissar molt aquesta afirmació. Amb tot, és evident que en relació amb l'actitud envers la llengua catalana, s'observen, si més no, diferències respecte al període anterior, durant el qual la presència del català en la documentació oficial de la JC era pràcticament nul·la, exceptuant algun escrit o recomanació específica dirigida als pagesos, que, segons sembla, no sabien un borrall de castellà.

519. Cf. Jaime CARRERA Y PUJAL, *La enseñanza profesional de Barcelona en los siglos XVIII y XIX*, p. 19.

520. El cas de Barcelona era essencialment diferent, perquè a causa de la seva capitalitat, almenys fins al 1833 arran de l'aprovació de la divisió provincial, hi havia molta més gent de la classe dirigent procedent de zones de parla no catalana, amb la qual cosa el desconeixement del castellà era, probablement, molt superior, fora de Barcelona, especialment a les zones rurals.

521. No es pot entendre el *Calaix de sastre* del baró de Maldà sense pensar que, fins i tot dins del seu grup, la utilització de la llengua catalana era corrent.

522. Cf. Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *La llengua a l'escola: 1714-1939*, p. 56.

Pel que fa al període suara indicat, el suport de la JC a la publicació de la *Gramàtica i apologia de la llengua catalana*, de Joan Pau Ballot, va ser, d'una banda, per l'actitud totalment favorable a atorgar al català el tractament de llengua moderna i, d'una altra, perquè hi va participar econòmicament.

Con presencia la Junta lo que en decoro y pública utilidad interesa que, como sucede, en los demás idiomas, se tenga del catalán, o del propio, los conocimientos científicos, o de construcción y riqueza necesarios para hablarlo y escribirlo con propiedad. [...]

He acordado admitir como se ha hecho, la dedicatoria de ella que por medio del Sr. Barón de Castellet, decano, ha presentado, y que se ha leído y no menos auxiliarle para la impresión con cien pesos fuertes.⁵²³

Hi ha més qüestions en aquests anys en què en les activitats de la JC es manifesta la presència del català, sempre per dirigir-se a persones que desconeixien el castellà o a alguns altres, poc freqüents, que denoten una certa resistència a la castellanització, com veurem més endavant, i la més significativa, l'edició d'un llibre de luxe en doble versió, catalana i castellana.⁵²⁴

Tot i que el balanç sobre el que representava el català com a llengua de cultura en la vida escolar de la JC resulti molt decebedor, hi ha diverses referències en els arxius mateix de la JC que ens mostren una certa resistència, conscient o inconscient, a la castellanització, tant per part dels professors com dels alumnes, especialment d'aquests darrers.

Al llarg dels darrers trenta anys de la vida de les escoles de la JC, ens apareixen queixes de les autoritats o dels directius mateix de la JC per la resistència a la castellanització. Coneixem l'afirmació d'un intendent de policia, el 1825:

[...] que en la Escuela de Nobles Artes no se observa en todo su rigor la parte del nuevo reglamento⁵²⁵ que dispone del uso del idioma castellano.⁵²⁶

523. Cf. Arxiu JC, lligall XXVII, caixa 39 (2-I-1815).

524. Es tractava d'un llibre on s'explicava, amb un cert detall, els treballs que havia fet la JC per portar a terme la canalització del canal d'Urgell. Cf. Jaime CARRERA Y PUJAL, *La enseñanza profesional en Barcelona en los siglos XVIII y XIX*, p. 19.

525. Tinguem en compte que, en una nota anterior d'aquest mateix capítol, recordàvem que el 1824 i 1825 s'havien redactat nous reglaments de l'Escola de Nobles Arts, en els quals s'insistia en la necessitat de l'escolarització en castellà i s'indicaven noves normes per fer-ho efectiu.

526. Cf. Jaime CARRERA Y PUJAL, *La Escuela de Nobles Artes de Barcelona*, p. 70.

En la darrera època de l'activitat escolar de la JC, quan la pressió sociopolítica de caire uniformitzador devia ser molt important, la Comissió d'Escoles, en una carta interna dirigida al director general de l'Escola de Nobles Arts, li recordava l'obligació expressa d'utilitzar, en qualsevol circumstància, el castellà sense interferències del català.

Abiertas ya las clases en esa Escuela de Nobles Artes, ha creído a bien disponer la Comisión de las de esta Junta de Comercio que se encargue a todos los profesores la más estricta observancia del reglamento [...] que no use en la escuela otro idioma que el castellano sin mezcla alguna de catalán.⁵²⁷

El desvetllament lingüístic, fonamentalment en la poesia, que adquireix una certa notorietat a partir dels anys trenta del segle XIX,⁵²⁸ no sembla que tingués incidència en l'educació; ni a les escoles de la JC ni a les classes de les reials acadèmies i molt menys a la Universitat de Barcelona, restablerta després de la prohibició de Felip V, observem cap mena de presència del català. Parlar de la Universitat barcelonina no pressuposa, de cap de les maneres, que Cervera hagués estat un baluard de resistència a favor de la llengua del poble.

Altrament, si bé no tenim notícies massa fidedignes, tot ens inclina a pensar que a les escoles tecnicoprofessionals que es crearen a les zones industrials d'arreu del país, els llibres de text sempre eren en castellà, malgrat que en les relacions entre professors i alumnes, fins i tot a l'aula, el català pogués continuar sent molt present.

Primer la restauració de la Universitat de Barcelona (1837-1842) i al cap d'uns anys, el 1851, el naixement de l'estructura estatal d'ensenyament tècnic són fets que condicionaran que la nova burgesia i alguns sectors de les classes mitjanes es castellanitzessin pel que fa a la cultura i a la ciència, atès que la llengua d'aprenentatge de la lectura i l'escriptura era, pràcticament de manera exclusiva, el castellà.⁵²⁹

527. Arxiu JC, lligall CV, caixa 139. 2-75. «Circular de la Comisión de Escuelas al director general de la Escuela de Nobles Artes». Barcelona, 17 de setembre de 1845.

528. En el món de la Renaixença literària trobem algun personatge relacionat amb la Universitat, però una cosa és la poesia renaixentista i una altra el centre universitari barceloní. És de sobres conegut que els primers homes de la Renaixença, com és el cas de Joaquim Rubió i Ors, aspiraven a una independència literària però no pas política.

529. Ja a la segona meitat del segle XIX apareix una tendència favorable a la reintroducció del català com a vehicle per afavorir l'escolarització en castellà, aspecte prou estudiat com per tornar-ne a parlar. Sobre aquesta qüestió, podeu veure Joan SOLÀ, *A l'entorn de la llengua*, Barcelona, Laia, 1977.

Resumint, tot i que caldria fer matisacions, escolarització i castellanització, doncs, es poden considerar sinònimes. En un primer moment, la castellanització afectava la burocràcia i l'Exèrcit, generalment formats per gent forastera, però de mica en mica i gràcies a l'ensenyament en els diferents graus, les classes altes i mitjanes havien adoptat, cada vegada més, el castellà. El català, com hem dit més d'una vegada, continuava sent la llengua col·loquial i el castellà, la llengua oficial i culta.

L'acceptació gairebé total per part de les classes dirigents de la uniformització lingüística, originava que la substitució lingüística es comencés a produir en alguns sectors de la burgesia industrial, fins i tot com a llengua social, preferentment en aquells que s'havien enriquit amb facilitat. Segons l'opinió d'Alexandre Galí, no és una qüestió que s'hagi de menystenir, sobretot si tenim en compte que el fet de parlar en castellà es presentava com un signe de distinció.

L'adopció del castellà com a llengua parlada per una certa burgesia dels nous rics del segle XIX no és un fenomen que es pugui tractar amb una vel·leïtat menyspreable.⁵³⁰

Malgrat tot i malgrat que hem de partir de la base d'una certa coincidència en els plantejaments de les classes dirigents, sobretot a partir de la Guerra del Francès, a mesura que avançava el segle XIX i la Renaixença assolía noves fites, tot i el seu eclecticisme polític,⁵³¹ individus com Cortada plantejaven nous camins, encara que estava a favor d'una certa reconciliació i pensava que la Guerra del Francès, com ja hem apuntat, havia unit els espanyols i havia tancat la ferida de 1714.⁵³²

Malgrat tot, creia que els andalusos, els valencians, els gallecs o els aragonesos tenien una personalitat pròpia, diferent dels altres espanyols, i en el cas específic català, la llengua s'havia de considerar un aspecte important d'aquest particularisme. A partir d'aquesta premissa, és un dels que ens explica millor la realitat sociocultural o socioeducativa de la llengua catalana a mitjan segle XIX.

530. Cf. Alexandre GALÍ I COLL, *Història de les institucions i del moviment cultural de Catalunya: 1900-1936*, llibre I: *La llengua*, p. 15.

531. Malgrat aquest eclecticisme, la Renaixença, especialment des del moment que són reïnstiturats els Jocs Florals el 1854, propiciaria el moviment polític catalanista; en aquest sentit, va resultar determinant que els promotors d'aquest certamen literari només acceptessin el català com a llengua per a concursar.

532. Aquesta idea no era original de Cortada, però fou un dels que la va expressar més clarament. El seu pensament en aquest aspecte i en d'altres de la seva personalitat està molt ben explicat a Albert GHANIME, *Joan Cortada: Catalunya i els catalans al segle XIX*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, col·l. «Biblioteca Serra d'Or».

Nuestra lengua nativa es la catalana, es la primera que aprendemos, es la única que hacemos uso hasta que nos mandan a la escuela y desde ese punto, si en algunas horas del día, hablamos, leemos y escribimos en castellano, en las restantes lo hacemos todo eso en catalán. En catalán hablamos en familia, en catalán en las diversiones, en catalán ventilamos todas nuestras cuestiones, en catalán tratamos nuestros negocios, rezamos en catalán y sobre todo en catalán pensamos y al hablar ó escribir en castellano ejecutamos el ímprobo y arriscadísimo trabajo de ir traduciendo en una lengua lo que pensamos en otra.⁵³³

Enmig d'aquesta situació, trobem un cas particular pel que fa a la formació professional, especialment en l'ensenyament no reglat, atès que, com ja hem indicat, en tot el segle XVIII i en una bona part del segle XIX, els coneixements tècnics s'adquirien en el taller; fins i tot, a les escoles d'arts i oficis, que s'estableixen a finals del segle XIX, malgrat que les classes teòriques es feien en castellà, ben segur —en tenim mostres— que les pràctiques es feien en català, perquè la majoria de professors que feien aquest tipus d'explicacions coneixien ben poc la llengua castellana.

Aquests fets són positius des de la perspectiva de la llengua catalana, atès que la formació en el propi lloc de treball i el fet que els professors de pràctiques sabessin poc castellà resultà determinant perquè la terminologia tècnica es generés i es perpetués en el taller mateix; ens referim, concretament, als segles XVIII i XIX, ja que durant el període que s'estudia del segle XX la problemàtica seria essencialment diferent.

12.3. DE LA CREACIÓ DE L'ESTRUCTURA ESTATAL D'ENSENYAMENT TÈCNIC AL FINAL DE LA GUERRA DE 1936-1939

12.3.1. DE MITJAN SEGLE XIX ALS PRIMERS SÍMPTOMES DE CATALANITZACIÓ A L'ENSENYAMENT TECNICOPROFESSIONAL

Com es pot deduir del que hem manifestat fins ara, la creació de l'Escola Industrial, el 1851, i la fundació d'una sèrie d'establiments docents arran del desmembrament de les escoles de la JC accentuaren la castellanització, que co-

533. Cf. Juan CORTADA, *Cataluña y los catalanes*. 2a ed., S. Gervasio, impremta de Miguel Blanxart, 1860, p. 47.

mençava a assolir unes cotes dignes de tenir en compte. Com més anava més alumnes s'escolaritzaven als diferents establiments docents de cada un dels graus escolars.

No seria fins a la Revolució de Setembre de 1868 que es començaren a manifestar alguns canvis, si més no a l'escola elemental, pel que fa a les propostes per a l'ensenyament del castellà a través de la comparació amb el català; aquestes tendències, però, no tenien res a veure amb l'ensenyament a les escoles professionals que sorgeixen primer a Barcelona i més endavant en altres contrades, com ja hem explicat en el seu moment.

Potser caldria recordar, com a cas especial, l'Escola Industrial i Mercantil de Sabadell, dirigida per Valentí Almirall, pensada per a joves de la classe obrera entre deu i tretze anys, centre al qual ens referíem en el capítol 5, on tractàvem dels seus aspectes acadèmics i de la seva curta trajectòria, ja que fou clausurada als primers anys de la Restauració; aquest centre plantejava una catalanització total, atès que l'escolarització es portava a terme en la nostra llengua, tal com quedava clarament explicitat en el reglament redactat en català.⁵³⁴

Hi ha una qüestió evident, i és que els centres públics o amb ajuts de les diputacions escolaritzaven completament en castellà, cosa que no s'evidenciava tan clarament en les classes de pràctiques. La utilització o no, en determinats moments, de la llengua catalana era, segons sembla, una qüestió personal de cada professor.

En els centres privats, als quals ens referíem també en el capítol 5, ja no resulta tan clar que el català fos totalment marginat a les classes, atès que la presió oficial no era com la que hi havia a les escoles de formació professional de la Diputació, sobretot tenint en compte que alguns dels professors, als quals feiem referència en els capítols 5 i 7, tot i la seva castellanització cultural, van prendre part, directament o indirecta, en el moviment catalanista.⁵³⁵

Els canvis que s'operen en el camp del catalanisme polític, en el si del qual la llengua té un paper de primer ordre,⁵³⁶ incidirien, finalment, en el terreny es-

534. Consulteu ACCIÓ MUNICIPAL DOCENT, *El problema de l'ensenyança primària a Sabadell: Plantejament i antecedents*.

535. Apuntem la idea que aquests professors, a finals del segle XIX, havien d'utilitzar el català, almenys com a recurs, i que, des de principis del segle XX, començarien a utilitzar-lo per convicció política.

536. No cal incidir en la importància del paper de la llengua en el camp del catalanisme, el qual era, precisament, el nexa d'unió entre el grups conservadors i progressistes d'aquest moviment; altrament, en el camp contrari, els enemics de la catalanització, generalment de zones de parla castellana, però també de gent del país, presentaven com a sinònims la defensa de la llengua catalana i el separatisme, tant pel que fa a les dretes com a les esquerres.

colar i, a partir d'aquest moment, començaria a tenir un pes fonamental a la Diputació de Barcelona, a l'Ajuntament de Barcelona i a altres consistoris catalans, així com a la Mancomunitat de Catalunya.

Si anem un xic enrere i recordem el cas concret de la formació professional, en la qual, precisament, l'Estat va deixar de prendre un paper actiu, almenys fins a la dictadura de Primo de Rivera, i va permetre que les diputacions i els ajuntaments esdevinguessin els protagonistes, comprendrem que aquest sector de l'ensenyament estava molt ben situat pel que fa a la seva possible catalanització, amb el benentès que podia ser percentualment molt més important que en el cas de l'ensenyament primari, secundari i universitari, on la presència del Govern de Madrid, com a gestor o com a controlador, era essencial.

Resulta evident que la catalanització escolar, que apareix, el 1898, amb la creació de l'Escola Sant Jordi i que pren carta de naturalització a la primera dècada del segle passat, començarà a manifestar-se en el camp que estudiem, centrat fonamentalment a la ciutat de Barcelona, però amb la particularitat que, a partir dels anys deu del segle XX, la catalanització s'estén arreu del país; en aquesta qüestió tenen a veure diferents referències a la catalanització d'associacions populars i la introducció del català com a llengua d'escolarització en els diferents graus, especialment en els centres que no depenien directament de l'Estat.

Encara que només sigui com a recordatori, us esmentem a continuació, seguint un ordre cronològic, una sèrie d'esdeveniments que van tenir lloc, quasi tots, a la capital catalana i que constitueixen el primer pas cap a un possible canvi de llengua en l'educació, incloent-hi, més tard o més d'hora, la formació professional:

— La crisi colonial de 1898, que causà un gran impacte al nostre país; les conseqüències que se'n derivaren es van notar en l'economia i la política, en aquest darrer àmbit, la incidència s'evidencià, a partir sobretot de 1901, amb la democratització de les institucions autòctones, diputacions i ajuntaments, especialment al món urbà.

— Celebració, el 1903, del Primer Congrés Universitari Català, que plantejà per primera vegada en una tribuna pública la catalanització de la universitat i que, malgrat el seu fracàs oficial, propicià la creació dels Estudis Universitaris Catalans, que establiran càtedres de Llengua, Història i Dret de Catalunya.

— Internacionalització de la nostra llengua arran de la celebració, el 1906, del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana.

— Fundació, el 1907, de l'Institut d'Estudis Catalans, que a través de la seva Secció Filològica, sota la presidència de Pompeu Fabra, facilitarà, el 1913, l'aprovació de les normes ortogràfiques.

Hem escollit el primer esdeveniment perquè el canvi polític era totalment necessari per iniciar qualsevol renovació sociocultural i socioeducativa, i tots els

altres perquè esdevingueren imprescindibles perquè el català comptés amb les eines per convertir-se en una llengua moderna, útil per a qualsevol tipus d'activitat cultural o científica, condició que no assoliria, almenys d'una manera total, fins aleshores.

Cenyint-nos ja en el cas concret de la formació professional, hem de referir-nos a la Diputació de Barcelona, que, aprofitant un buit o una desídia legal, posava en marxa, com ja hem vist, un programa d'euopeïtzació de l'ensenyament tècnic, sobretot a partir de 1907, quan passarà a ser presidit per Enric Prat de la Riba, polític que també fundà l'IEC.

El nou president estava fermament convençut que aquesta modernització implicava la catalanització de la institució que ell presidia i que per fer-la possible calia modernitzar i fixar un estàndard de la llengua. Així, doncs, gràcies a la nova situació política, el 1910 el català es convertia en una de les dues llengües oficials de la Diputació barcelonina, que en la sessió del 15 de febrer de 1910, arran d'una proposta de Suñol, de la Coalició d'Esquerres, i de Folgueres, de la Unió Catalanista, amb el vistiplau de la Lliga Regionalista, s'establia el dret «d'usar indistintament la llengua catalana i la castellana en la mesura que això no s'oposés a les lleis, en els actes i documents de la Diputació» i disposaven que «en les festes assenyalades i en les solemnitats [...] s'hissés la bandera catalana sense suprimir cap altre emblema».⁵³⁷

Aquest acord s'implantarà progressivament en els centres educatius dependents de la Diputació de Barcelona, amb una creixent importància del català, fet que es manifestarà sobretot a l'Escola del Treball, especialment a partir dels canvis que s'operen arran de la mort del primer director. La primera norma d'aquest centre serà que

l'ensenyança es dona en llengua catalana. [...] L'escola elemental del treball fou la primera escola on el català va ésser emprat no pas subrepticiament sinó sostingut per una declaració franca i oberta d'una corporació popular.⁵³⁸

Convé precisar, ja ho hem apuntat, que en totes les escoles de formació professional que s'havien establert, la castellanització total era difícil, com a mínim a les classes pràctiques, però es dona la paradoxa que tampoc resultava fàcil la catalanització total, perquè les classes teòriques s'havien fet sempre en cas-

537. Cf. Josep Lluís MARTÍN, «Dinàstics i regionalistes», a *Història de la Diputació de Barcelona*, vol. II, 1898-1931, Diputació de Barcelona, 1987, p. 28, director de l'obra: Borja de Riquer.

538. Alexandre GALÍ I COLL, *Història de les institucions i del moviment cultural de Catalunya: 1900-1936*, llibre IV, p. 151.

tellà, els textos eren també en aquesta mateixa llengua i els alumnes havien après a llegir i escriure en castellà. Tot i que es van fer molts esforços per superar tots aquests problemes, especialment des de la creació de la Mancomunitat, ja ens hi hem referit, el redreçament s'havia de fer lentament i amb tacte.

L'actitud capdavantera de la Diputació de Barcelona i sobretot el Decret del desembre de 1913 que autoritzava la regionalització de les diputacions provincials, la qual cosa comportaria l'establiment de la Mancomunitat de Catalunya, l'única que es feia efectiva en tot l'Estat, tindria efectes sobre la política de l'Ajuntament de Barcelona, que, en aquest aspecte, portava un cert retard en relació amb les dues institucions ja esmentades.

Els intents per catalanitzar organitzativament el Consistori i sobretot les seves escoles trobaran molta més resistència que no pas a la Diputació; sobre aquesta qüestió, hem de recordar els intents fallits per tirar endavant una política catalanitzadora, el més significatiu dels quals el Pressupost Extraordinari de Cultura de 1908, que volia crear una estructura escolar bilingüe, precedent del que va establir l'any 1931.⁵³⁹

Després d'una època d'estira-i-arronses i de diferents discussions sobre la política educativa de l'Ajuntament barceloní, enmig de les quals hi havia el problema de la llengua d'escolarització, que provocava greus enfrontaments, finalment, la creació, el 1916, de la Comissió de Cultura incidiria en aquesta problemàtica, probablement sota la influència de l'actitud en aquest terreny de la Diputació i de la Mancomunitat, que a mesura que passava el temps adquiria més pes polític.

Des del moment de l'establiment de la dita Comissió, el castellà serà substituït pel català en la major part de les publicacions educatives de l'Ajuntament de la capital catalana, tot i que el fet més determinant és el dictamen de 1918 sobre la llengua d'escolarització, del qual extractem algun paràgraf.

Totes les manifestacions d'esperit i totes les empreses morals i materials que actualment nodreixen la vida esplendorosa de la ciutat de Barcelona, són fruit del vigorós renaixement col·lectiu del poble català, qui, en la seva llengua va saber trobar els millors fonaments del seu renaixement.

La llengua catalana ha estat proscriu de totes les escoles i institucions d'ensenyança de la nostra ciutat, proscripció tan general i absoluta que, durant un gran espai de temps moltes de les institucions culturals dependents de l'Ajuntament, de

539. L'esperit del bilingüisme queda molt ben reflectit a «Memoria del Presupuesto Extraordinario de Cultura. Ayuntamiento de Barcelona, 1908»; aquest document el podeu consultar a AJUNTAMENT DE BARCELONA. ASSESSORIA TÈCNICA DE LA COMISSIÓ DE CULTURA, *Les construccions escolars de Barcelona*, Barcelona, 1922.

la Diputació i de fundació particular, tenint en compte aquest concepte tan rigorista de l'Estat, no han gosat implantar cap ensenyança a base de la llengua catalana, que és pròpia de la majoria d'escolars que freqüenten les escoles de Barcelona.

L'Ajuntament de Barcelona, a judici de la majoria dels regidors que integren la Comissió de Cultura,⁵⁴⁰ no pot de cap manera deixar de reconèixer els beneficis per a la formació moral i material dels seus escolars representa el reintegrar la llengua catalana a les institucions d'ensenyament de la ciutat i en conseqüència.

OPINA: Primer. [...]

Segon: Que a les escoles especials sostingudes per l'Ajuntament, destinades a la formació professional i artística, l'ensenyament de totes les matèries que s'hi cursen es donarà en llengua catalana, i en aquelles en les quals s'ha de completar la formació amb coneixements especials, s'establirà en el mateix grau que les altres matèries l'ensenyament de la llengua, de la història i de la literatura catalana.⁵⁴¹

A partir de 1918, l'escolarització en les escoles que depenien de l'Ajuntament de Barcelona s'havia de fer en català, la qual cosa no significava pas que abans d'aquesta data el català fos, ni molt menys, exclòs de les dites escoles, com intentarem exposar en l'apartat vinent.

Posem a la vostra consideració el fragment que reproduïm a continuació per dues qüestions: una, com ja hem apuntat, pel fet que abans del Dictamen de 1918, a les escoles professionals del Consistori barceloní, ja s'utilitzava el català en més d'una ocasió, i l'altra, per un aspecte que no es pot menystenir ni molt menys, ens referim a la problemàtica de la rutina, atès que es començaven a donar les bases per a un canvi públic pel que fa al català, però la gent continuava, a desgrat seu, utilitzant el castellà.

Heus aquí l'inici del discurs que va pronunciar el secretari de l'escola de formació professional de Sant Martí de Provençals, Joan Llopart i Tresseres, a l'acte de lliurament de premis del curs 1914-1915.

Permeteu-me que avui per primera vegada, deslligat dels lligams opressors de la rutina, vos parli en català, que és, com en aquí, professors i alumnes ens hi entenem cada dia.⁵⁴²

540. La majoria hi va votar a favor, però alguns regidors del Partit Republicà Radical s'hi van oposar, tal com ja passava en les diferents discussions on es plantejava la introducció del català a l'Administració municipal o a les escoles de l'Ajuntament.

541. Si us interessa conèixer amb més detall aquest dictamen, podeu trobar el text complet a Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *La llengua a l'escola: 1714-1939*, p. 256-258.

542. Text esmentat a Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *Les escoles professionals municipals: 1890-1990*, p. 97.

Com ja hem dit, caldria conèixer aquesta problemàtica escola per escola i professor per professor, perquè precisament un any abans, el 1913, en els Estatuts de l'Agrupació d'Antics Alumnes de l'Escola de Gràcia de formació professional de l'Ajuntament barceloní, es declarava que l'única llengua de l'Agrupació era el castellà.⁵⁴³

El pas que havien donat les dues institucions més representatives del país serà decisiu perquè les altres diputacions i els altres ajuntaments importants del Principat adoptin mesures similars, però tot plegat era determinat, en bona part, per la pressió social que, en la primera dècada del segle XX, prengué una gran volada en la vida cultural de la capital catalana, però que, a la resta del Principat, començarà a tenir una presència significativa, especialment a partir de la segona dècada del segle passat.

Dins del marc de la lluita política que es portà a terme a favor de la catalanització escolar, més enllà del ja citat moviment barceloní, es produeixen una sèrie d'esdeveniments que, d'una manera o d'una altra, tenen a veure amb el tema que ens preocupa, posicions que es manifestaran de manera diversa, com intentarem reflectir a continuació amb alguns exemples.

S'opera un canvi en relació amb la llengua al Centre de Lectura de Reus. El 2 de maig de 1911, el secretari de l'entitat esmentada, l'impressor Eduard Navàs, redactava la primera acta en català de tota la història de la societat i en aquesta llengua es continuarà redactant, tret d'algun cas d'excepció, suposem que durant la dictadura de Primo de Rivera, fins al 1939; val la pena recordar en relació amb aquesta qüestió que el Centre de Lectura va adoptar una actitud condescendent amb la dictadura primoriverista, que li permetria anar fent la viu-viu en aquests anys.⁵⁴⁴

En els congressos d'ateneus de Reus i Vilanova i la Geltrú, en els quals, malgrat que les bases eren bilingües, és a dir, hom hi podia participar en ambdues llengües, plantejament que en aquest sector representava un pas endavant, el català fou utilitzat, aproximadament, en un 80 %.⁵⁴⁵

El regidor autonomista Bonaventura Borràs va demanar la creació d'una Càtedra de Llengua Catalana a l'Escola d'Arts i Oficis de Mataró per adaptar-se a la nova realitat social, que fou denegada pel director perquè creia que aquesta

543. Informació citada a Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *Les escoles professionals municipals: 1890-1990*, p. 52.

544. A més del llibre ja citat de Pere Anguera, sobre aquesta qüestió podeu consultar Josep M. ROIG I ROSICH, *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya: Un assaig de repressió cultural*, p. 505-506.

545. Respecte a aquesta qüestió, podeu consultar Pere ANGUERA, *El Centre de Lectura de Reus: Una institució ciutadana*, p. 121.

Escola no era el lloc adequat per establir-la. L'interessant, però, és l'escrit de denegació del director Melcior de Palau.

Que toda vez que conocen por regla general muy imperfectamente el idioma español, los alumnos concurrentes a nuestra Escuela, las enseñanzas se practican en idioma catalán y que, no dudan y estiman ser muy laudable el proyecto de establecimiento de cátedras de lengua catalana; pero que atendiendo la índole especial de las enseñanzas que se cursan en el número de las que se consideran comprendidas o apropiadas y señaladas para las Escuelas de Artes y Oficios; no es la nuestra el sitio indicado para cursar y albergarse una cátedra de índole literaria como la mencionada Lengua Catalana.⁵⁴⁶

També caldria recordar el cas de Badalona. En un primer moment l'Escola de Teixits de Pau Rodon, professor vinculat al catalanisme polític, on, ben segur, hi havia presència del català, encara que no en tenim constància escrita. En canvi, de l'Escola d'Arts i Oficis, establerta el 1915, hi ha més informació.

Els primers anys aquest centre va ser dirigit per Pompeu Fabra, circumstància que ens fa pensar en una possible catalanització educativa. Altrament, tot i que no tenim referències específiques sobre què passava a les aules, sabem que totes les notes de premsa que oferia l'Escola eren, per primera vegada a la nostra ciutat, escrites en català.

Atès que els alumnes arribaven a l'Escola molt mal preparats, es va crear una escola preparatòria dirigida per Artur Martorell, auxiliat pel seu amic Marcel·lí Antich, ambdós prohoms de la catalanització educativa. No es tracta de creure que en aquest centre les classes es fessin en català, a partir d'una suposició plausible, sinó que jo, personalment, he pogut parlar amb exalumnes, al marge que comptem també amb testimonis escrits. El senyor Josep M. Cuyàs i Tolosa, pare de la historiografia local moderna de Badalona, alumne d'Artur Martorell a les classes preparatòries de l'Escola Municipal d'Arts i Oficis, que parlava sempre amb veneració del seu mestre, escrivia el 1980:

Fou l'Artur Martorell un dels millors mestres que hem tingut a Badalona. [...] Tenia llavors 25 anys i en els jocs era un de tants. El respectàvem com un pare i els seus desitjos eren ordres per a nosaltres. [...] Totes les lliçons, explicacions i escrip-

546. Cf. Ramon TARRÓS I ESPLUGAS, «Escola d'Arts i Oficis de Mataró. Els seus inicis (segle XIX) i algunes fites per a seva història (segle XX)», a *La formació professional i les transformacions socials i econòmiques. Actes de les XIV Jornades d'Història de l'Educació dels Països Catalans*, p. 359.

tures les efectuàvem en català, només llegíem en castellà un llibre titulat el *Robinson Crusoe*. [...] El portà a Badalona el mestre Pompeu Fabra director de l'Escola Elemental del Treball i ensem era íntim amic del professor Antich que després fou qui regí l'Escola catalana.⁵⁴⁷

Quant a l'altra Escola d'Arts i Oficis de Badalona, la de l'Ateneu Obrer, a la qual també havia fet classes Marcel·lí Antich, tenim constància que, després d'una certa insistència a favor de la catalanització, finalment, s'observa un canvi determinant en aquest sentit, a partir, aproximadament, de 1920.⁵⁴⁸

Podríem parlar d'altres ciutats, per exemple de Girona, on, com vàrem veure en el capítol 7, va intervenir la Mancomunitat en la seva darrera etapa, fet que comportava, ben probablement, la catalanització, o de Sabadell, on el moviment a favor de la introducció de la llengua catalana a l'escola era important, o també de les classes de l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera, i molts altres que, a partir de finals de la segona dècada o principis de la tercera del segle passat, adopten una nova actitud enfront de la problemàtica que estudiem en aquest capítol.

Són moments dolços d'aquest moviment a favor de la catalanització escolar, que, en el cas de la formació professional, planteja molts menys problemes que en altres graus de l'ensenyament, tot i la manca de material per tirar endavant aquest tipus de política, malgrat els esforços de les institucions catalanes per dotar de textos, sobretot pel que fa a l'ensenyament per correspondència, i també de grups i persones del camp privat que fan esforços en aquest sentit, com és el cas del badaloní Pau Rodon, que compta amb una important bibliografia tècnica en català.

12.3.2. EL CATALÀ DURANT LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA (SETEMBRE 1923-GENER 1930)

Aquest bon moment per a la catalanització educativa en les escoles de formació professional quedava totalment escapçat arran del cop d'Estat de Primo de Rivera. Aquestes consideracions de Josep Benet es poden considerar un preludi que ens ajuda a comprendre la importància de la repressió anticatalana, que adquireix una gran abast en aquests anys.

547. Cf. *Revista de Badalona* (27 setembre 1980). Alguns fragments d'aquest article són recollits a Mateu ROTGER I ROSQUELLAS, *Badalona. L'escola d'ahir (1793-1939)*, p. 162.

548. Tot i que, en les festes de fi de curs de les escoles de l'Ateneu, el català era la llengua dominant, la comunicació escrita sempre havia estat en castellà, fins als anys vint, que la revista trimestral es comença a publicar íntegrament en català.

La persecució anticatalana de la dictadura de Primo de Rivera no era un fet excepcional. Era una continuació d'una política que l'Estat espanyol, des de feia segles, aplicava a Catalunya amb l'objectiu de fer desaparèixer la identitat nacional del poble català. Una política que en governar Primo de Rivera, amb les garanties constitucionals suspeses durant anys, es pogué aplicar amb major duresa i amplitud, contra una Catalunya que, amb la consolidació de la seva renaixença cultural i política, iniciada al segle anterior, anava afirmant i consolidant la seva personalitat nacional.⁵⁴⁹

Voldríem recordar una altra vessant que ens acaba de perfilar la nova realitat espanyola, molt ben resumida en aquestes quatre paraules:

Se ha exagerado la falta de base doctrinal de la dictadura, se han ignorado las tentativas de adquirir legitimidad intelectual y se pasó por alto el hecho de que una inconfundible participación de los preceptos de la extrema derecha española de los años treinta.⁵⁵⁰

La visió de Catalunya que volia entronitzar Primo de Rivera, individu molt contradictori, estava basada en la instauració d'un regionalisme sui generis i un suposat bilingüisme, com veurem més endavant. Aquesta política pretenia tranquil·litzar sectors importants de la burgesia que veien en Primo de Rivera la solució del problema social, sense renunciar del tot a les seves vel·leïtats autonomistes.⁵⁵¹

A l'hora de la veritat, a mesura que la dictadura s'anava afermant, aquestes vel·leïtats desapareixien del mapa polític, en el qual es va passar d'una tolerància, més o menys folklòrica, a un centralisme absorbent, en el marc d'un nacionalisme espanyol uniformitzador per essència.

Des de la nostra perspectiva, podríem considerar aquest cop d'Estat, en certa manera, un preludi del que seria, aproximadament al cap de deu anys, la

549. Cf. pròleg de Josep BENET a Josep M. ROIG I ROSICH, *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya: Un assaig de repressió cultural*, p. VIII-IX.

550. Cf. Sholomo BEN-AMI, *La dictadura de Primo de Rivera*, p. 119, citat a Josep M. ROIG I ROSICH, *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya: Un assaig de repressió cultural*, p. 29.

551. S'ha discutit molt sobre l'actitud de col·laboracionisme amb la dictadura, els primers dies, del president de la Mancomunitat Josep Puig i Cadafalch. Dels darrers estudis que parlen d'aquesta qüestió, podeu consultar Albert BALCELLS, «Puig i Cadafalch a la presidència de la Mancomunitat de Catalunya. Els aspectes més polítics. El cop militar de 1923»; Enric PUJOL, «Puig i Cadafalch i l'Institut d'Estudis Catalans durant la primera meitat del segle XX. 3. La dictadura de Primo de Rivera 1923-1930», a Albert BALCELLS (ed.), *Puig i Cadafalch i la Catalunya contemporània*, Institut d'Estudis Catalans, 2003, p. 229-232 i 242-244, respectivament.

dictadura franquista. Molt probablement, alguns dels suposats errors comesos durant aquests anys foren una lliçó per als governants franquistes, alguns dels quals ja havien ocupat càrrecs importants durant la dictadura primoriverista.

Entre els errors esmentats, si ens ho mirem amb els ulls d'un govern dictatorial, pensant en el nostre país, podríem col·locar-hi la política envers la premsa i la producció intel·lectual, amb una tolerància molt més gran que la que s'adoptà després de la Guerra; convé puntualitzar, però, que aquesta diguem-ne tolerància no s'adoptà envers la llengua escolar. Des d'un primer moment, s'instaurà una mena de fúria iconoclasta contra la presència pública del català a qualsevol indret del país, la qual va esdevenir malaltissa en relació amb la llengua utilitzada en els centres educatius, d'una manera especial per part de les autoritats governatives de les províncies de Barcelona i Girona.

No pensem insistir massa en les mesures que es van prendre contra la utilització del català a qualsevol centre d'ensenyament, a multitud d'institucions públiques i privades, molt ben estudiades, en el cas de les províncies citades, per Josep M. Roig i Rosich.⁵⁵² Malgrat tot, voldríem precisar algunes qüestions sobre la política lingüística de Primo de Rivera i els seus representants a Catalunya en l'educació, concretament, en la formació professional:

— Tot i que, en un primer moment, hom parlava d'instauració del bilingüisme, com ja apuntàvem, en un sentit com el que propugnen avui alguns col·lectius vinculats, en part, a un determinat progressisme, aviat es va veure que el que es pretenia instaurar era la confinació del català a l'esfera privada.

— No es tractava de legislar en determinats aspectes, com s'havia fet fins aleshores, sinó de fer efectiva la política repressiva, la qual pren carta de naturalització a partir de l'afer Dwelshauvers, que servirà de toc d'atenció per a tots aquells que volguessin oposar-se a les mesures governamentals.⁵⁵³

Referint-nos a aspectes concrets, val la pena recordar l'escrit que els alumnes de l'Escola del Treball, amb representació de totes les especialitats, van enviar al nou president de la Mancomunitat, Alfons Sala i Argemí, el febrer de l'any 1924, poc després de l'afer abans esmentat, demanant que les classes es continuessin fent en català, ja que desconeixien el castellà, i que s'instauraressin

552. Cf. Josep M. ROIG I ROSICH, *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya: Un assaig de repressió cultural*. Per al cas de les institucions educatives i culturals, vegeu, especialment, p. 107-316.

553. A partir d'aquest moment, molta gent es va quedar sense feina; els catalans es van adonar aleshores que la cosa era més seriosa del que s'havia pensat als primers dies. Vegeu sobre això Josep M. ROIG I ROSICH, *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya: Un assaig de repressió cultural*, p. 123-143; Alexandre GALÍ I COLL, *Història de les institucions i del moviment cultural de Catalunya: 1900-1936*, llibre IV, p. 92-94. La resistència es va centrar en l'àmbit cultural i més endavant també en l'universitari.

classes de llengua castellana. En la contesta, molt atenta, Sala manifestava la seva bona voluntat d'atendre les demandes i feia referència al fet que el castellà era més important a Catalunya del que ells afirmaven i apel·lava a la immigració.⁵⁵⁴

El fet real va ser la supressió de la major part d'institucions educatives de la Diputació de Barcelona i la Mancomunitat de Catalunya, de les quals ens fèiem ressò en el capítol 6, i la desvirtuació d'altres, com l'Escola del Treball i l'Escola Tècnica d'Oficis d'Art,⁵⁵⁵ tot plegat amanit amb una propaganda a favor de la nova política que ens apareix en un full volant dirigit als alumnes de l'Escola del Treball, que trobareu totalment reproduït en el document 3 de l'e-píleg documental.

L'aprovació, el 20 de març de 1925, de l'Estatut provincial, que significava la supressió definitiva de la Mancomunitat, donava el cop final als intents de contemporització amb Catalunya. Suprimida, doncs, la Mancomunitat, dissoltes les institucions més emblemàtiques de l'època anterior i destituïts els professors més significatius, que van ser substituïts per personal addicte, els nous governants tenien el camí ben fressat per acabar amb qualsevol rastre de la política iniciada per Prat de la Riba, des de la llengua fins a l'organització de la formació professional, amb la col·laboració de la política governamental, com ja assenyalàvem en els capítols 6 i 7.

La Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona es convertí en *Delegación* i, en l'ensenyament primari fou suspès el Patronat Escolar. Es produí, per tant, un fenomen similar al de la Diputació, on es van substituir els antics responsables, fent servir tot tipus d'estratègies. Ja a principis de 1924, les autoritats municipals trametien als diferents degans de les escoles de formació professional una lletra escrita en els termes següents:

El espíritu y la letra de las disposiciones dictadas recientemente por la Superioridad [...] obligaron [...] oportunamente a la Alcaldía a disponer que en las instituciones municipales de cultura la enseñanza en todos los grados fuese dada solamente en lengua española estableciendo las sanciones que sean precisas en el caso de que el personal docente, encargado de implantar lo dispuesto en esta materia, no le diera exacto cumplimiento.⁵⁵⁶

554. Cf. Josep M. ROIG I ROSICH, *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya: Un assaig de repressió cultural*, p. 110-113.

555. Alexandre GALÍ I COLL, *Història de les institucions i del moviment cultural de Catalunya: 1900-1936*, llibre I, p. 93.

556. Cf. Comunicació que va trametre el president de la Delegació de Cultura a tots els degans de les escoles professionals de l'Ajuntament de Barcelona el 23 de febrer de 1924.

Altrament, la circular que acompanyava la RO del 23 d'octubre de 1925 recordava novament l'obligació d'escolaritzar exclusivament en castellà, de no atemptar contra la unitat indissoluble de la pàtria, normativa que s'especificava que era aplicable al camp públic i privat.

Arran d'aquesta circular, l'Ajuntament de Barcelona va aprofitar l'aveniment per publicar un escrit de M. Monzie, ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts francès, plantejat en un perfecte estil jacobí, en el sentit de la inutilitat d'utilitzar a l'escola primària els anomenats, despectivament, *patois*, tot fent a la vegada un homenatge històric a les llengües esmentades, argument que podem extrapolar totalment a les escoles de formació professional.

No ignoro tampoco que servicios eminentes, de más en más, ha prestado el estudio de los *patois* a la historia de la lengua francesa; yo rindo aquí un homenaje a los profesores y a los eruditos que [...] han estudiado con amor todas sus variedades. Pero estas son materias de enseñanza superior, son investigaciones de sabios. Nuestra escuela normal de primera enseñanza, que tiene tareas precias y múltiples, no puede distraer, para estos estudios, nada de su tiempo ni de sus esfuerzos.⁵⁵⁷

Recordem, en aquest sentit, l'argument que feia servir una inspectora de la província de Barcelona als darrers temps del franquisme respecte a la nostra llengua: «el catalán es una joyita medieval».

Ja hem dit que, a la província de Girona, els intents de despersonalització del català foren molt contundents, tasca on va destacar el governador civil Juan de Urquia, que feia temps que vivia a Catalunya, la qual cosa explica que, atès que la dictadura de Primo de Rivera era molt menys repressiva que la franquista, també siguin molt freqüents, en aquella província, les actituds fermes de resistència a la castellanització, a vegades contra les arbitrarietats i ofenses del governador.⁵⁵⁸

Pel que fa, concretament, a la formació professional, el cas més conegut és el de la creació de l'Ateneu Polytechnicum fundat el 1924 per professors destituïts per la Diputació de Barcelona, el qual va dependre d'un patronat que tingué suport legal a partir del 7 d'agost de 1927, en què tingueren un paper destacat Ferran Valls i Taberner i Lluís Guarro; aquest patronat sostenia, a la capital

557. Aquest document del 23 d'octubre de 1925, amb la corresponent presentació de la Delegació de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, és recollit íntegrament a Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *La llengua a l'escola: 1714-1939*, p. 259-263.

558. Vegeu Josep M. ROIG I ROSICH, *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya: Un assaig de repressió cultural*. Consulteu, especialment, les referències a aquest governador.

catalana, una escola professional, en la qual impartiren classes Rafael Campalans, Estanislau Ruiz Ponseti i Josep Serra i Bonastre, patronat que va recollir molts dels individus que foren foragitats de la Universitat Industrial, així com els textos que editava l'Extensió d'Ensenyament Tècnic, que prendrien el nom de *Polytechnicum Postal*.⁵⁵⁹

No cal insistir en el fet prou conegut que durant la dictadura de Primo de Rivera, tot el moviment pedagògic renovador s'hagué de refugiar en la iniciativa privada, però tampoc hem d'oblidar que l'Ateneu Polytechnicum, l'Ateneu Enciclopèdic Popular, el CADCI i l'Institut de Cultura de la Dona, per citar alguns dels exemples més representatius, foren controlats o expedientats pel nou règim.

A causa d'una sèrie d'esdeveniments determinants durant el període que ara hem estudiat, s'havien produït canvis en el marc politicosocial que cal tenir en compte abans d'entrar en l'estudi de l'última etapa d'aquest capítol.

L'obrerisme i el catalanisme cercarien punts de confluència, a través d'una profundització de la qüestió nacional en alguns medis polítics vinculats al món obrer i a una major preocupació pels problemes socials d'alguns sectors del catalanisme.⁵⁶⁰

12.3.3. LA REPRESA. DE LA CAIGUDA DE LA DICTADURA AL FINAL DE LA REPÚBLICA (GENER 1930-FEBRER 1939)

Els quinze mesos que transcorren des de la caiguda de Primo de Rivera fins a la proclamació de la República, el 14 d'abril de 1931, coneguts històricament per *dictablanda*, constitueixen una veritable transició cap a un règim democràtic que, atesa la complicitat de la monarquia amb la dictadura primoriverista, comportaria un canvi total de règim.

En aquests mesos, com ja hem indicat en algun altre moment, es restablen molts dels organismes que havien estat suprimits. La llengua catalana, malgrat no recuperar totalment l'estatus que tenia a les institucions catalanes abans del setembre de 1923, anirà recuperant la situació anterior al cop d'Estat dins d'aquests organismes i dels establiments docents que en depenien directament o indirecta.

559. Podeu veure Pere SOLÀ I GUSSINYER, *Els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya*, p. 76-79; Alexandre GALÍ I COLL, *Història de les institucions i del moviment cultural de Catalunya: 1900-1936*, llibre IV, p. 183.

560. Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *La llengua a l'escola: 1714-1939*, p. 173.

Una de les qüestions que va tenir més ressò en aquest temps fou l'acte de desgreuge envers Catalunya, i especialment la seva llengua, que varen fer un grup d'intel·lectuals castellans, encapçalats per Pedro Sainz Rodríguez i Ernesto Giménez Caballero, director i codirector, respectivament, de la *Gaceta Literaria*.⁵⁶¹

Abans de referir-nos a l'època republicana, convé precisar que els canvis fonamentals que es produeixen en la llengua escolar (decret de bilingüisme, oficialització del català juntament amb el castellà a l'Estatut aprovat a Madrid, creació d'institucions com la Universitat de Barcelona, la Normal experimental, l'Institut Escola...) no tenen la mateixa significació en el camp de la formació professional.⁵⁶²

En realitat, la formació professional no fa altra cosa que recuperar, ja des del moment de la creació de la Generalitat, les atribucions que tenia la Mancomunitat, que, com ja hem explicat, estaven per sobre del que tindrien, malgrat els canvis, la majoria d'escoles primàries i secundàries que continuaran depenent de l'Estat, tot i que, amb el Patronat de Formació Professional de 1928, aprovat per la dictadura, les escoles professionals passaren a dependre de l'Estat, en part, com ja assenyalàvem en el capítol 6.

Així, doncs, podem afirmar que, amb alguna excepció, en el període 1931-1939, pel problema que tractem, hom segueix els passos de les diputacions de Barcelona, especialment la de Barcelona, i de la Mancomunitat, amb més presència, però, de grups obreristes, d'una manera especial de la gent d'Unió Socialista de Catalunya. Tornem, en bona part, a la situació de 1923, però amb la nova experiència de l'època dictatorial.

Com ja havíem indicat en el capítol 6, la Generalitat continuà la política iniciada per la Mancomunitat l'any 1920, la qual comprenia l'extensió de l'ensenyament tècnic públic arreu del país, fet que comportava la corresponent catalanització educativa, que, com sabeu, va tenir un moment de paralització durant el bienni negre i una nova extensió en el període de la Guerra Civil. Caldria puntualitzar, però, que la catalanització s'accentuà més a les zones industrials no barcelonines que no pas a la capital, com mostren diversos testimonis.

Un dels fets més rellevants d'aquest període fou la continuació de l'activitat editorial de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic, organisme que publicà cin-

561. Respecte a aquests dos personatges es dona la paradoxa, primer durant la República, però sobretot durant el franquisme, que se significaren al costat dels que estaven a favor de la repressió contra la nostra llengua. Sainz Rodríguez fou el primer ministre d'Educació Nacional del Govern franquista i Giménez Caballero, un dels grans ideòlegs del feixisme espanyol.

562. Els canvis i les limitacions en la llengua escolar per qüestions diverses que tenen lloc en l'ensenyament primari, secundari i universitari són prou estudiats com per tornar-ne a parlar.

quanta-nou textos, amb els quals s'iniciava una tradició a casa nostra en el terreny de la bibliografia catalana a la formació professional; aquest tipus de textos representaven una autèntica novetat a la península Ibèrica en el terreny metodològic, sobretot si pensem que estaven escrits en la llengua del país.⁵⁶³

Potser s'hauria de dir que la República en general i la Generalitat en particular es preocuparen molt més dels graus clàssics, primari, secundari i universitari, i pel que fa a la catalanització, fonamentalment de l'ensenyament primari; en aquest sector, però, malgrat els esforços realitzats per la Generalitat, no es varen assolir els objectius, a causa de condicionaments sociopedagògics i sobretot de la dualitat estructural, si tenim en compte el retard en els traspassos de serveis.

Tot i que no volem entrar en discussió i deixem la nostra opinió personal al marge, les paraules d'Alexandre Galí, una crítica velada al projecte pedagògic de Joaquim Xirau, ens mostren clarament la política educativa de la República a Catalunya, especialment referida a l'ensenyament tècnic.

Però la Generalitat es desinteressava especialment de l'ensenyament tècnic. [...]. Els republicans o esquerrans de Catalunya, germans bessons en aquest punt dels de tot Espanya, picaven més amunt que la formació material de *terre à terre* de l'ensenyament tècnic: ells s'adreçaven a l'esperit, a l'ideal, a la humanitat transcendental i per això la seva preocupació era l'ensenyament secundari, l'alta pedagogia i la gran Universitat, la literària i veritablement universal.⁵⁶⁴

Malgrat tot i partint del fet que les atribucions de la Generalitat, en aquest camp, eren inferiors a les de l'època de la Mancomunitat, em reafirmo en el que escrivia ja fa uns anys, a l'hora de parlar de l'ensenyament durant la Guerra.

Voldria remarcar [...] que algunes experiències personals de postguerra⁵⁶⁵ i la bibliografia sobre ensenyament en català, em reafirmen en la idea que l'ensenyament tècnico-professional fou probablement el sector públic més catalanitzat, no solament en aquests anys sinó tot al llarg de la República, qüestió, però, que reclama una monografia.⁵⁶⁶

563. Ja ens referíem a aquests textos en el capítol 6. Cf. Alexandre GALÍ I COLL, *Història de les institucions i del moviment cultural de Catalunya: 1900-1936*, llibre IV, 1a part, p. 222-223.

564. Cf. Alexandre GALÍ I COLL, *Història de les institucions i del moviment cultural de Catalunya: 1900-1936*, llibre IV, 1a part, p. 114.

565. Passats uns cinc anys, aproximadament, de l'acabament de la Guerra, vaig poder consultar els treballs que feien, en el període de la Guerra, els alumnes de tecnologia tèxtil, tissatge, teoria de teixits i filatura, tots redactats en català.

566. Cf. Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *La llengua a l'escola: 1714-1939*, p. 226.

L'altra gran institució del país, l'Ajuntament de Barcelona, ben aviat va recuperar la situació de 1923, com mostra el Decret de l'alcaldia de Barcelona, tramès pel secretari interí Josep M. Pi i Sunyer, dos dies després de la proclamació de la República.

Pel present Decret vinc en disposar que, des d'aquesta data en endavant, es redactin en idioma català els documents de l'Ajuntament, de tota mena, i que fins i tot s'estengui el Llibre d'Actes en aquesta forma, al qual fi s'estamparà l'oportú decret després de la darrera acta de les sessions celebrades per l'Ajuntament anterior i que consten en l'esmentat Llibre. [...] El que en compliment del mateix, tinc el gust de circular per totes les oficines municipals, pregant als Srs. caps que se serveixin firmar l'enterat al peu de l'original de la present. Barcelona, 16 d'abril de 1931.⁵⁶⁷

A partir d'aquest moment es recuperarà totalment la trajectòria anterior al setembre de 1923, només amb l'interregne del bienni negre, quan s'observen alguns intents de castellanització per part d'algun funcionari i més endavant els problemes que es plantejaran a tots els centres de formació professional del país, perquè molts professors hauran de marxar a la guerra o seran expedientats a causa de la seva filiació política.

La manca de temps i la situació política, difícil en alguns moments, determinaran que alguns dels projectes plantejats ja en la reforma de 1918, com havia passat aleshores, no es poguessin dur a terme, com és ara la divisió entre formació professional i tecnicoprofessional, la primera, a càrrec dels ajuntaments i l'altra, de la Generalitat, atès que l'ensenyament tècnic superior depenia de l'Estat.

Com passava el 1923, novament es marcirán les esperances: dos dies després de l'ocupació de Barcelona eren suprimits tots els organismes educatius dependents de la Generalitat i de l'Ajuntament, els quals passaven a la jurisdicció estatal. Recordem una de les moltes disposicions d'aquella època, la del 28 de juliol de 1940, del governador civil de Barcelona Wenceslao González Oliveros, que dictava, entre altres coses,

Primero: A partir del 1 de agosto próximo todos los funcionarios de las corporaciones provinciales y municipales de esta provincia, cualquiera que sea su categoría, que en acto de servicio, dentro o fuera de los edificios oficiales, se expresen en otro idioma que no sea el oficial del Estado, quedarán *ipso facto* destituidos sin ulterior recurso.⁵⁶⁸

567. Extret de Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *Les escoles professionals municipals: 1890-1990*, p. 53.

568. Fragment de la disposició del 28 de juliol de 1940, del governador civil de Barcelona Wenceslao González Oliveros, tramesa als funcionaris municipals el dia 1 d'agost de l'any esmentat.

12.4. REFLEXIONS FINALS

Aquest capítol dedicat a la llengua d'escolarització podria haver abraçat moltes altres qüestions, però ens hem cenyit a les possibilitats d'espai, la qual cosa ens ha obligat a concretar-nos en alguns aspectes relacionats amb aquesta problemàtica i a mostrar sobretot dues qüestions: l'abast de la repressió, especialment en determinades èpoques, així com la resistència a la castellanització, la qual no va abraçar, generalment, tota la població catalana, en alguns casos per col·laboració amb les autoritats centrals o delegades i en d'altres, simplement, per inèrcia.

Quant als aspectes generals de l'obra, voldríem referir-nos a una qüestió que no figura en les reflexions que hem fet en els finals de les diferents parts del llibre o com a cloenda d'alguns capítols, i es tracta d'una problemàtica de la qual, actualment, es parla sovint.

En alguns moments d'aquesta història, heu pogut observar que algunes persones o, més generalment, alguns col·lectius han intentat, sense aconseguir-ho sempre, però, relacionar la formació tècnica i/o professional amb dues qüestions: les necessitats del mercat de treball i el desenvolupament socioeconòmic, actituds que estaven en contradicció, en tot moment, amb les concepcions oficials que partien de la base d'un ensenyament professional basat en les mateixes premisses que es fan servir en tots els graus de l'ensenyament: lliçó professoral, teòrica i pràctica i avaluació, al marge totalment del món social i econòmic, al qual, en el tema que tracta aquest estudi, se li ha donat en alguns països, al llarg dels darrers segles, una determinada importància.

Per acabar, com ja apuntàvem en la presentació, hem de lamentar que potser aquest treball no resulta prou valoratiu i les pretensions de vincular l'ensenyament professional amb la realitat socioeconòmica no esdevenen prou diàfanes, però ho hem procurat en tot moment.